

УДК 72.01

аспірантка кафедри теорії архітектури, Майстренко К.С.

Київський національний

університет будівництва та архітектури, Україна, Київ

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ АРХІТЕКТУРИ ІНДУСТРІАЛЬНИХ МІСТ

Статтю присвячено сучасним напрямкам соціологічних досліджень в архітектурі з метою проектування комфортного житлового середовища. Виявлено, що архітектура на різних етапах свого розвитку виконувала комунікативну функцію та впливала на соціалізацію і розвиток людини. Визначено теоретичні основи нового розуміння форми та методів архітектурного проектування як системи взаємозв'язків між суспільством й архітектурою за допомогою побудови соціальних моделей.

Ключові слова: архітектура, проектна культура, комунікативна функція архітектури, соціологічні дослідження, соціальні моделі, комфорт, житлове середовище.

Майстренко Е. С. Социальные аспекты архитектуры индустриальных городов / Киевский национальный университет строительства и архитектуры, Украина, Киев.

Статья посвящена современным направлениям социологических исследований в архитектуре с целью проектирования комфортной жилой среды. Выявлено, что архитектура на разных этапах своего развития выполняла коммуникативную функцию и влияла на социализацию и развитие человека. Определены теоретические основы нового понимания формы и методов архитектурного проектирования как системы взаимосвязей между обществом и архитектурой при помощи построения социальных моделей.

Ключевые слова: архитектура, проектная культура, коммуникативная функция архитектуры, социологические исследования, социальные модели, комфорт, жилая среда.

Maistrenko K. S. Social aspects of Architecture of industrial towns / Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine, Kyiv.

The article is sanctified to modern directions of sociological researches in architecture with the purpose designing of comfort living environment. On different stages of its development Architecture accomplished communication function and influenced socialization and progress of a person. The theoretical basis of new understanding of form and methods in architectural projecting as a interrelations system between Society and Architecture have been considered through the construction by social models.

Keywords: architecture, design culture, communicative function of the architecture, sociological researches, social models, comfort, living environment.

Вступ. Актуальність еволюційної трансформації суспільного розвитку через осмислення філософських підходів та концепцій у системі штучного середовища життєдіяльності людини є не тільки загальнонауковою проблемою, а й фаховою проблемою філософського переосмислення специфіки проектної культури, інноваційних тенденцій і, відповідно, формування світогляду архітектора ХХІ ст. Динамічний розвиток індустріалізації та урбанізації, стандартизація масового виробництва визначили специфіку розвитку архітектурного середовища на сучасному етапі євроінтеграційних процесів. Саме протягом ХХ ст. архітектура остаточно сформувалася як синтетичний вид професійної діяльності, в якому визначилися загальні принципи проектування архітектурних об'єктів різного функціонального призначення у розвинутих промислових країнах світу та в Україні. З огляду на сучасний стан архітектури, найважливішими є питання узгодження вимог соціологічних і технологічних стандартів при проектуванні житлових об'єктів індустріальних міст.

Сучасні архітектурні дослідження являють складний комплекс наукових дисциплін, традиційних та інноваційних концептуальних підходів різних наукових шкіл, способів і форм вирішення проблемних питань проектування

штучного середовища різного призначення та різного рівня складності для життєдіяльності суспільства, і безпосередньо – комфортного життя людини.

Мета статті – дослідити соціальні аспекти архітектури індустріальних міст для подальшої розробки соціальних моделей проектування житла.

Результати дослідження. Архітектура завжди відтворює соціальну структуру суспільства, його філософію, ідеологію світосприйняття. Практично все життя, вся діяльність та взаємодія різних груп населення проходять на фоні або всередині тих чи інших архітектурних споруд. Архітектура є багатофункціональною як в просторі, так і в часі. Своїми формами, художніми образами, конструкціями вона віддзеркалює та розкриває безпосередньо само суспільство, етапи його розвитку, особливості окремих поколінь. Тому необхідно враховувати і суміжні дисципліни, які впливають на процеси проектування житлового середовища: філософію, історію, демографію, психологію, соціологію, статистику та ін. Як зазначають дослідники [1; 2], нині зростає роль впливу соціальної структури населення на формування критеріїв комфортного житла та створення відповідних архітектурних моделей.

Глобальні проблеми соціального розвитку досліджували М.Бердяєв, К.Кондратьєва, М.Туган-Барановський, М.Вдовченко, С.Вовканич, В.Геєць, Ш.Ібатулін, В.Новіков, О.Орищенко, С.Пірожкова, М.Сахацький, Г.Старостенко, О.Шаблій, Л.Шепотько, Г.Фокін, а також вчені країн СНД – Л.Абапкін, О.Боярський, Д.Валантей, Л.Никифоров, Ж.Тощенко та ін. Фундаментальний вклад у теорію та практику формування соціальної інфраструктури суспільства внесли науковці США, Великобританії, Польщі: Дж.Клоун, Ф.Лорен, М.Тодар, А.Льюїс, Е.Росет, А.Чупець.

Особливо вагомими для дослідження специфіки проектування архітектурного середовища житла є праці А.С.Ахиезера, А.В.Баранова, И.В.Бестужева-Лади, Д.Л.Бронера, А.Г.Волкова, Т.М.Дридзе, И.С.Кона, Н.Н.Нечаєва, В.І.Рабіновича, А.Г.Харчева, Б.С.Хорева, З.А.Янкової, Т.Нійта, М.Хейдметса, Ю.Круусвалла, Р.Зоммера, В.Ігтельсона, Д.Кантера.

Державні закони України та цільові програми розвитку соціальної інфраструктури з питань архітектури представлено такими нормативними документами: «Про основи містобудування» (від 16.11.1992 р. № 2780-XII), «Про регулювання містобудівної діяльності» (від 17.02.2011 р. № 3038-VI), «Про архітектурну діяльність» (від 20.05.1999 р. № 687-XIV), «Про охорону навколишнього природного середовища» (від 25.06.1991 р. № 1264-XII), «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» (від 25.06.2006 р. № 525-V), указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України.

Складна структура архітектурного середовища визначає його різноманітні функції у житті суспільства та людей. Зазначимо основні функції архітектури: адаптивну, пізнавальну, комунікативну, регулятивну, аксіологічну та функцію соціалізації й інкультурації.

Адаптивна функція є однією з головних функцій архітектури на всіх стадіях розвитку людства, його пристосування до навколишнього середовища. У всі часи людина не лише пристосовується до його змін, а змінює і його відповідно до своїх потреб, створює навколо себе штучне середовище, необхідне для виживання та праці. Основним інструментом таких перетворень стає діяльність людини щодо створення матеріальних і духовних цінностей у процесі свого розвитку. Саме матеріальна та духовна культури визначають спосіб передачі суспільного досвіду, вони мають свою специфіку для кожної епохи, соціальної групи, нації, особи та максимально цілісно відтворюють архітектурне середовище відповідно до його функціонального призначення.

Пізнавальна функція є довготривалим процесом, який концентрує в собі досвід і навички багатьох поколінь, формує світогляд та дає наукове обґрунтування для поглибленого розуміння і вирішення завдань функціонального призначення, створення відповідного середовища для комфортного проживання людини у відповідності до науково-технічного прогресу та економічного розвитку суспільства. У такий спосіб формується специфічне для кожного народу архітектурне середовище. Потреби у всіх

людей порівняно однакові, але умови і способи їхнього задоволення різні. Неповторна відмінність є основною ознакою формування штучного середовища, зокрема – житлового середовища етнічних культур, яке формували релігії, мистецтва, способи організації господарства, обряди, цінності, традиції.

Архітектура на різних етапах свого розвитку виконувала *комунікативну функцію* та впливала на соціалізацію і розвиток людини. Архітектура як явище культури в цілому пройшла всі етапи народження, формування та розповсюдження різних аспектів архітектурного досвіду. На сучасному етапі динамічно розвивається нова форма комунікацій – інформаційна культура, яка є якісно новим етапом загальнокультурного та інтелектуального розвитку людства. Комунікації умовно поділяють на соціокультурні комунікації, внутрікультурні комунікації, міжкультурні комунікації.

Регулятивна функція. Кожна культура в процесі свого розвитку сформувала систему норм (нормативних регуляторів, які розподіляють на дозволені та заборонені). Нормативність є важливою складовою культури будь-якого суспільства чи етносу. Залежно від характеру, цілі та сфери застосування норми поділяють на види: моральні принципи, звичаї, традиції, обряди тощо.

Аксіологічна (оціночна) функція. Узагальнений досвід архітектури у рамках світової культури поєднує значимість та цінність архітектури як художньої культури різних цивілізацій, регіонів, народів, форми утилітарно-ужиткової культури, відпочинку, елемента соціальної поведінки тощо.

У процесі усвідомлення та визначення специфіки архітектурних об'єктів різного призначення у різні часи архітектори залежали та враховували будівельні матеріали, які були в розпорядженні і повинні були володіти логікою форми архітектурної споруди, що визначалися структурними якостями. Дуальність завдання передбачала одночасно враховувати властивості матеріалу та виявити його характеристики при створенні об'єктів різного функціонального призначення. На сучасному етапі розвитку архітектури з переходом до будівельних матеріалів з визначеними (заданими) характеристиками є можливість радикально по-іншому розглядати завдання та

безпосередньо сам процес проектування у відповідності до функціонального призначення та соціального замовлення – спочатку визначати доцільну структуру форми (формоутворення) і на основі найдених закономірностей уже розробляються матеріали з відповідними якостями (характеристиками). Раніше архітектор міг інтуїтивно або експериментально усвідомлювати та виявляти певні закономірності, які є наслідком тих чи інших сукупних причин, характерних для кожного історичного проміжку часу.

Архітектура як явище культури в цілому – це специфічна різновидність сфери творчої діяльності, яка спрямована на створення, збереження, передачу та використання матеріальних і духовних цінностей. Архітектура за своєю природою – інтернаціональна, кращі досягнення національних культур всіх народів та всіх часів є надбанням світової архітектури та культури. Засновником культурної антропології вважається американський антрополог та етнолог Ф.Боас [3]. Головні напрямки цієї науки полягають у дослідженні процесів пристосування людини до умов різних культур. В інкультуризації основним є вплив природного і культурного середовища на духовний світ людини, формування норм соціальних взаємозв'язків у суспільстві та специфіка національних культур.

Проблематика зазначених питань досліджувалася нами в трьох напрямках: аналізувалися філософські, культурологічні та соціологічні аспекти становлення і розвитку архітектури в контексті еволюції художньо-проектної культури в цілому, а також процеси архітектурного проектування та моделювання як сучасного виду професійної діяльності. Актуальність еволюційної трансформації суспільного розвитку через осмислення філософських підходів та концепцій у системі «людина – навколишній світ» все більше турбує не тільки, як загальнонаукова проблема, а й як особистісна проблема філософського переосмислення фахівцями творчих професій (архітекторами, дизайнерами та ін.) себе, як камертонів, що налаштовують інструменти творення нової епохи.

Сучасний архітектор, дизайнер, через рефлексію власного осмислення себе і свого місця в контексті динамічного розвитку матеріальної художньої культури завдяки предметно-перетворювальній діяльності намагається насамперед створити самого себе, починаючи із світогляду і морально-етичних принципів творця форм житлового середовища майбутнього. Архітектура житла втілює в матеріально-просторових структурах складний синтез різних сфер знань: філософських, культурологічних, соціальних, інженерно-технічних, психофізіологічних, гуманітарних та ін. Зазначені сфери розглядають системи соціальних знань і теорій, які безпосередньо впливають на процеси архітектурного проектування житлового середовища на початку ХХІ ст., і в соціальному плані визначаються як матеріально-просторова інтерпретація реального упорядкування потреб людини.

Фундаментальні ідеї соціології було закладено Г.Спенсером [4], якій розглядав роль та систему взаємозв'язків складових суспільства, соціальних інститутів, розкривав закономірності динаміки розвитку суспільства від простого до складного, та як соціальну закономірність. Соціологія приділяла головну увагу теоретичному дослідженню та узагальненню його результатів у різних аспектах соціальних відношень. Так поступово формувалася структура систем соціологічних підрозділів: праці, сім'ї, освіти, політики, управління тощо. В особливий пласт (прошарок) соціологічних знань виокремлювалися методики, технології і організаційні заходи соціологічних досліджень. Соціологія стала наукою про соціальні відносини, механізми та закономірності функціонування і розвитку певних спільнот: класів, соціально-професійних прошарків суспільства, народів і націй, сімейних відносин, гендерно-вікових соціальних прошарків. Найбільший інтерес в цьому відношенні представляє класична теорія соціології М.Вебера, формування та становлення якої проходило в епоху розквіту раціоналізму та індустріалізації [5]. Актуальність наукових досліджень М.Вебера нині полягає в теоретичних та методологічних аспектах соціології та використанні їх для вирішення сучасних проблем.

Співвідношення архітектури та соціології необхідно розглядати з різних точок зору, тому необхідно усвідомлювати специфіку взаємодії соціології з іншими науками. Соціологія розглядає складні питання взаємозв'язків у суспільстві на різних етапах його розвитку: соціальні взаємозв'язки людини, коло питань її соціальних ролей, виокремлення суб'єктивного людського чинника в соціальному просторі, яке є характерним безпосередньо індивідууму, групам чи категоріям населення. Доцільно визначити системність факторів, які об'єктивно впливають на людину: робота, сім'я, взаємозв'язки лідерства і залежності, життєві сподівання тощо.

Соціологія, як наука, має органічні взаємозв'язки з різними дисциплінами і науками та розширює розуміння проблемних дисциплінарних питань та сутність об'єктивних та суб'єктивних питань життя та діяльності особистості, соціальних прошарків (груп), народів, націй, цивілізацій. Питання архітектури в соціологічних дослідженнях необхідно виокремити в розділ соціології. Головним питанням такого розділу соціальних знань є фактор архітектури та теорії архітектури, як об'єкту, який паралельно і самодостатньо існує в просторі та часі у форматі певного суспільства або житті конкретної людини. Відомий мистецтвознавець В.Глазичев, зокрема, досліджував моделі знання міського середовища, психологію поведінки мешканців міст, моделі соціальної ролі архітектора тощо [6]. Розвиток суспільства передбачає відповідну перебудову форм організації діяльності архітекторів. Проблематика формування архітектурного середовища безпосередньо залежить від специфіки самої діяльності, як первинної по відношенню до її продукту, тобто до архітектурного середовища.

Специфіка парадигми соціології архітектури характеризується конкретними взаємозв'язками між духовними та матеріальними реаліями і цінностями суспільства на різних етапах його розвитку. Це дає можливість максимально розгорнуто спрямувати підходи до вивчення та аналізу зв'язків соціології і архітектури, залежно від того, які взаємозв'язки покладено в основу соціологічної сутності конкретного явища – обмін, конфлікт, зв'язки,

комунікації тощо. Російський історик архітектури А.Іконніков зазначає, що: «Архітектура створює зв'язок між матеріальною та духовною складовими культури, скріплюючи своєю формою системи ідей та цінностей певної епохи [7]». Отже, на сучасному етапі соціологія архітектури є об'єктивною необхідністю, умовою розвитку безпосередньо архітектури в процесі динамічного розвитку суспільства.

Архітектурні процеси в контексті культури також є динамічними та неоднорідними, вони мають свою територіальну та національну специфіку. Суспільство постійно розвивається та потребує відповідної перебудови архітектурних форм, принципово якісних змін і визначення їхніх критеріїв якості, параметрів та підходів до проектування сучасного штучного середовища. «Архітектура є найточнішим сейсмографом змін, які відбуваються в соціумі», – вважає німецький вчений Х.Делітц [8].

Об'єктом соціології архітектури є феномен споруд, і особливо розробка теоретичних напрямків розвитку архітектури, дослідження ролі просторового середовища та місця розташування архітектурного об'єкту з урахуванням соціологічних аспектів. Багато теоретиків досліджують питання про взаємозв'язки архітектури та соціології, оскільки архітектура безпосередньо відіграє вагомий роль та має велике значення у житті людини.

Такого поняття як «соціологія архітектури» тривалий час не існувало взагалі, наукові дослідження в галузі соціології архітектури говорять про її зародження та становлення як науки. Можна впевнено констатувати той факт, що в рамках соціології як науки не розглядалися теоретичні питання про взаємозв'язки між забудовою середовища та соціальними явищами в цілому. Не існує ані теорії про вплив оточуючого середовища на поведінку людей, ані теорії про формування забудови простору під впливом поведінки його жителів. В обґрунтуванні проблем містобудування, територіального розміщення людей, просторової структури поселення, в розбудові нових міст, приймають участь соціологи. Проте ігнорування сформованого устрою життя людей, їхніх традицій та звичаїв мали низку хибних (неправильних) рішень: введення

багатоповерхових забудов у сільській місцевості, або ігнорування основ ландшафтної архітектури у міських індустріальних забудовах тощо. Варто наголосити, що суспільна функція, конструктивне мислення й естетичні параметри лише тоді цілісні, коли вони виражають вищі досягнення свого часу.

Найбільш розповсюдженим «типом архітектури» є житло, планування та комфортність якого визначається певними завданнями життєвих процесів, фаху і культурного рівня людини. Дім – це не тільки матеріальна частина життя, це духовне середовище, уява про себе та про свій час. Можна сказати, що дім – це життєвий стандарт людини по відношенню до дійсності, що обмежений у просторі та часі (вікові параметри життя).

На сучасному етапі теорії архітектури актуальність досліджень соціальних структур населення обумовлена наступними обставинами:

- теоретичні форми соціальних знань є не лише продуктом, а й результатом проведених досліджень архітектури житлового середовища;
- професійний аспект розглядає і суспільство, і архітектуру, і архітектора як складову (частину) суспільства в цілому.

В умовах глобалізації соціальні моделі та принципи архітектури житла вже не протистоять сучасному світу та потребам сучасної людини. Необхідно усвідомлення та розуміння соціальних потреб «нової людини» в архітектурно-проектному вирішенні сучасного житлового середовища. Актуальною є необхідність аналізу та переосмислення типології житла, його форм та методів проектної роботи в архітектурній практиці.

В Україні відчувається недостатня кількість наукових досліджень щодо соціальних процесів на сучасному етапі постіндустріального розвитку суспільства та соціальну роль при проектуванні штучного архітектурного середовища, механізми взаємодії суспільства і архітектури різного функціонального призначення, архітектури та архітектора, житла як соціально-архітектурного феномена і критерії оцінки соціальної якості архітектури житлового середовища.

Висновки. На сучасному етапі соціологія архітектури є об'єктивною необхідністю, ваговою умовою розвитку безпосередньо архітектури, і зокрема жилого середовища, у процесі соціокультурної динаміки та технологічного розвитку суспільства.

Перспективи подальших досліджень. Таким чином, розробку теоретичного обґрунтування нового розуміння форми, змісту процесу та методів архітектурного проектування як системи взаємозв'язків між суспільством у цілому, людиною та архітектурою передбачено за допомогою соціальних моделей, які буде побудовано на базі власних соціальних опитувань різних прошарків населення про їхню уяву щодо комфортного житлового середовища. Першим етапом проектного дослідження повинен стати системно-структурний аналіз сучасного суспільства, його духовних і матеріальних потреб. Архітектура у своєму відображенні культури сучасного світу та побуту показує зміни ідеологічних установок й інтересів суспільства, презентує та відтворює їх. В якості соціальних основ архітектурного проектування доцільно розглядати соціальні аспекти особистості та суспільства.

Література:

1. Назарова М.П. Социальный смысл архитектурных объектов [Текст] / М.П.Назарова, Д.М.Сидельников // Вестник ВолгГАСУ. – 2007. – Вып. 9 (24).
2. Вильковский М.Б. Проблемы системного подхода в социологии архитектуры [Текст] / М.Б.Вильковский // Социальная политика и социология. – 2008. – №5.
3. Боас Ф. Методы этнологии [Текст] / Ф.Боас; пер. Ю.С.Терентьева // Антология исследований культуры. – СПб.: Университетская книга, 1997. – Т.1: Интерпретации культуры. – С. 519–527.
4. Спенсер Г. Основы социологии [Текст] / Г.Спенсер // Тексты по истории социологии XIX–XX вв.: хрестоматия / сост. и отв. ред. В.И.Добреньков. – М.: Наука, 1994. – 383 с.

5. Вебер М. Избранные произведения [Текст] / М.Вебер; пер. с нем./ сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н.Давыдова. – М.: Прогресс, 1990. – 804 с.
6. Глазычев В.Л. Социология архитектуры – какая и для чего? [Текст] / В.Л.Глазычев// Зодчество. – 1978. – №2 (21).
7. Иконников А.В. Архитектура XX века. Утопии и реальность [Текст] / А.В.Иконников. – Т.1. – М.: Прогресс-Традиция, 2001.
8. Делитц Х. Архитектура в социальном измерении [Текст] / Х.Делитц// Социологические исследования. – 2008. – №10.

References:

1. Nazarova M. P. Socyal`nij smysl arkhytekturnykh ob`ektov [Text] / M. P. Nazarova, D. M. Sydel`nykov // Vestnyk VolgGASU. – 2007. – V. 9 (24).
2. Vyl`kovskiy M. B. Problemy systemnogo podkhoda v socyologiyi arkhytekturi [Text] / M. B. Vyl`kovskiy // Socyal`naya polytyka v socyologiyi. – 2008. – №5.
3. Boas F. Metodi etnologiyi [Text] / F.Boas; per. Yu.S.Terent`eva // Antologiya issledovaniy kul`turi. – SPb.: Unyversytetskaya knyga, 1997. – T.1: Interpretaciyi kul`turi. – P. 519–527.
4. Spenser H. Osnovy socyologiyi [Text] / H. Spenser // Teksty po istoriyi socyologiyi XIX–XX vv.: khrestomatiya / sost. i otv. red. V.Y.Dobren`kov. – M.: Nauka, 1994. – 383 p.
5. Veber M. Izbranniye proyzvedeniya [Text] / M. Veber; per. s nem./ sost., obshh. red. i poslesl. Yu.N.Davydova. – М.: Progress, 1990. – 804 p.
6. Glazychev V. L. Socyologiya arkhytekturi – kakaya i dlya chego? [Text] / V. L.Glazychev// Zodchestvo. – 1978. – №2 (21).
7. Ikonnykov A. V. Arkhytektura XX veka. Utopiyi i real`nost` [Text] / A. V. Ikonnykov. – Т. 1. – М.: Progress-Tradyciya, 2001.
8. Delytcz H. Arkhytektura v socyal`nom izmereniyi [Text] / H. Delytcz// Socyologicheskiye issledovaniya. – 2008. – №10.